PUŞKİN İLE POSTMODERNİST BİR GEZİNTİ: ABRAM TERTS'İN GÖZÜNDEN GERÇEKLİK VE OYUN ARASINDA PUŞKİN'İ YENİDEN OKUMAK

Orçun Alpay¹

Öz

Eleştiri, deneme ve nesir türünde pek çok yazı kaleme alan muhalif yazar-edebiyatçı Andrey Sinyavski, edebiyat sahnesinde Abram Terts takma adını kullanır. 'Antisovetçik' bir eleştirmen olarak gerçek adını kullandığı "Sosyalist Gerçekçilik Nedir?"(1957) adlı denemesinde, Sovyetler Birliği'nin resmi yazınına çarpıcı bir şekilde eleştirmesiyle Çağdaş Rus Edebiyatı'ndaki ilk ciddi postmodernist kırılmanın fitilini ateşler. Sinyavski, Sovyet yönetimi ile ideolojik ve içsel bir uzlaşmazlık içindedir. Sistemin bireyi yönetmesine olduğu gibi sanatı da yönlendirmesine karşı duyduğu öfke, Abram Terts kod adıyla yazdığı edebi eserlerinde tipik Sovyet yazın geleneğini yıkan çarpıcı ve çoğul stillerle yansıtılır.

Yazarın, *Puşkin ile Gezinti* adlı eseri, 1966-1968 yılları arasında dava arkadaşı Yuli Daniel ile birlikte Sovyet karşıtlığı suçundan Sovyet çalışma kampında bulunduğu bir dönemde yazılır. Roman, deneme vb. pek çok farklı edebi türle ilişkilendirilen eser, Rus edebiyat tarihinin en kült ismi olarak edebiyatın siyasallaştırıldığı SSCB döneminde bile değerini yitirmeyen büyük Rus şairine yönelik zengin göndermeler içerir. Puşkin'in gerçek yaşamı, anekdotlar ve folklorik öğeler aracılığıyla çoklu imgeler halinde yeniden yaratılıp bir anlamda 'edebiyatın edebiyatı' yapılarak şairin güncel bir resmi ortaya konulur. Puşkin'in yaşamına konuk olan Terts, onunla çıktığı gezintide şairin kültürünü, ciddiyetsizliğe varan bir samimiyetle onun yaşamına, düşüncelerine ortak olarak yıkar, yabancılaştırır ve yeniden inşa eder. Çalışmamızda, hem Sinyavski hem de edebiyat araştırmacıları tarafından özgürlük timsali olarak kabul edilen Puşkin'in, yazara sağladığı yazınsal serbestlikle kültleştirilmenin ve monoton Sovyet edebiyat eleştirisinin dışına çıkartılıp çoksesli bir anlatıya kavuşturulması incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Abram Terts, Puşkin, Rus Edebiyatı, Postmodernizm, Anti-Sovyetizm.

A POSTMODERNIST STROLL WITH PUSHKIN: RE-READING PUSHKIN BETWEEN REALITY AND PLAY FROM ABRAM TERTZ'S PERSPECTIVE

Abstract

Having a lot of critiques, essays and prose works, the dissident writer Andrey Sinyavsky uses the pseudonym Abram Tertz in his writings. As an 'anti-Sovietchik' critic, he ignites the first serious postmodernist breakage in Contemporary Russian Literature with his work "On Socialist Realism" (1957) in which he uses his real name. Sinyavsky has an ideological and imminent disagreement with the Soviet administration. His rage towards the system for canalizing the individuals as well as the art is demonstrated in his literary works which are written with the pseudonym Abram Tertz with striking multiple styles.

He writes *Strolls with Pushkin* at a Soviet labor camp where he was kept with his comrade Yuli Daniel between the years 1966-68 for being an anti-Soviet activist. Having been related to various modes both in fiction and nonfiction, the work makes significant references to the famous Russian poet who have not lost his value even in the USSR where literature is highly politicized. In the work, an actual image of Pushkin is presented by re-creating his real life by making use of multiple demonstrations via anecdotes and folkloric elements; thus, by making 'the literature of literature'. He becomes a guest in Pushkin's life, and during a stroll with the poet, he deconstructs, alienates, and reconstructs his cult by participating his life and thoughts with a sincerity up to a degree of frivolousness. Pushkin who is regarded as a symbol of freedom both for Sinyavsky and other literary scholars provides literary freedom to the author. In the present study, the question of how Pushkin is taken out of a cult and brought to a polyphonic narrative will be examined.

Keywords: Abram Tertz, Pushkin, Russian Literature, Postmodernism, Anti-Sovietism.

¹ Dr. Araştırma Görevlisi, Rus Dili ve Edebiyatı, Karadeniz Teknik Üniversitesi, orcunalpay@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3192-8894>.

Yaşam ve Yazının Muhalefetine: Sinyavski & Terts

Gerçek adı Andrey Sinyavski olan ve edebiyat sahnesinde ‘Abram Terts’ takma adını kullanan yazar, ‘Buzların Çözülüşü’ (Оттепель) dönemini takip eden yıllarda yükselişe geçen Anti-Sovyet muhalif hareket ve buna paralel gelişen sosyalist gerçekçilik karşıtı yeni yazın türü ile en çok bağdaştırılan isimlerin başında gelir. 1950 yılında ünlü Rus fütürist şair Vladimir Mayakovski’nin estetiği üzerine ilk akademik çalışması ile 1957-58 yılları arasında 20. yüzyıl Rus şiiri üzerine Moskova Devlet Üniversitesi’nde verdiği seminerler ile başlayan kariyeri, aynı yıl Moskova Sanat Tiyatrosu Okulu’nda (Школа-Студия МХАТ) Rus edebiyatı üzerine yürüttüğü derslerle ilerler. 1965 yılında Nikolay Arjak mahlasını kullanan yakın arkadaşı Yuli Daniel ile birlikte Sovyet muhalifi olmak suçundan çalışma kampına gönderilen Sinyavski, 1971 yılında tahliye olur ve birkaç yıl sonra Fransa’da, ömrünün sonuna kadar devam edecek olan göç yaşamına adım atar. 1978-1984 yılları arasında Sorbonne Üniversitesi’nde profesör olarak görev yapan Sinyavski’ye Oxford Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı verilir.

Henüz 1950’li yılların ortalarında Aleksandr Genis’in deyimiyle ‘gerçek yaşamından bağımsız’ olarak ilerleyen yazarlık kariyerinde (Genis, “Rassledovaniya” 31-33), deneme ve publisistika (görüş gazeteciliği) gibi sosyo-politik temaların tartışıldığı türlerden, Maksim Gorki, Boris Pasternak, İsaak Babel, Anna Ahmatova vs. önemli Rus şair-yazarları kapsayan edebi eleştirilere, hatta nesre uzanan geniş bir yazınsal yelpazede pek çok eser yer alır. Aleksandr Tvardovski’nin uzunca bir süre editörlüğünü üstlenmesiyle edebiyatın bağımsız olduğunu savunan ‘altmışlılar’ın (шестидесятники) eserlerini kucaklayan ünlü Noviy mir dergisinde öykü ve denemeleri yayımlanan yazarın, *Sirkte* (В Цирке), *Sen ve Ben* (Ты и я), *Kiracılar* (Квартиранты), *Grafomanlar*^{2*} (Графоманы), *Gizli Buz* (Гололедица), *Pkhents* (Пхенц), *Mahkeme Süriyor* (Суд идет) adlı ilk dönem eserlerinin bir kısmı *Fantastik Uzun Öyküler* (Фантастические повести) başlığını taşıyan derlemede okuyucuyla buluşur.

Kamp yaşamının fiziksel zorluklarına rağmen bunu edebi anlamda başarılı bir üretime çeviren Sinyavski için göç yaşamı da verimli bir dönem olur. Batı, Sinyavski için bir diğer göçmen yazar olan Saşa Sokolov gibi huzurla yaşayıp yazabileceği bir adrestir. Öyle ki bu düşüncesini “Üslubu başka bir gözle görmeye başladım. Bunu açıklamak oldukça güç ama ben, üslubu biraz uzamsal olarak görüyorum ve her ne kadar oraya gitmeden önce bunu bilsem de Batı, gerçekten farklı bir coğrafya.” (Tolstoy) sözleriyle paylaşır. Bu bağlamda Terts, kamp ve göç yaşamını kapsayan 1960’lı yıllardan itibaren *Puşkin ile Gezinti* (Прогулки с Пушкиным), Gogol’ün Gölgesinde (В тени Гоголя), *İyi Geceler* (Спокойной ночи), *İvan Durak: Rus Milli İnanışı Üzerine Denemeler* (Иван-Дурак: Очерки русской народной веры) gibi önemli eserler ortaya çıkarır. Perestroika yıllarında ülkesi Rusya’yı düzenli olarak ziyaret eden yazar, 1997 yılında Fransa’da yaşamını yitirir ve son eseri olan *Kedinin Evi* (Кошкин дом) ölümünün ardından yayımlanır.

Muhalefet ekseninde kesişen edebi ve kişisel yaşamıyla ikili bir varlık gösteren Sinyavski, bir birey ve akademisyen olan gerçek kimliği ile yazarlık maskesi arasında yaptığı ayrımı şu sözlerle ifade eder:

Edebi çalışmalarımın en başından beri bende, kendi iradem dışında bugüne kadar devam eden bir tür kişilik bölünmesi ortaya çıktı. Bu bölünme, yazar kimliğim Abram Terts ile benim insan tabiatım (aynı zamanda bilimsel-akademik suretim) olan Andrey Sinyavski arasında gerçekleşti. Bir insan olarak ben, sakin, barışçıl, oda yaşamına meyilli ve tamamıyla sıradanımdır. (...) Bu karakter (Abram Terts) ise, Andrey Sinyavski’den farklı olarak yasaklı yollardan gitme ve değişik türden riskler alma eğilimindedir (Sinyavski, “Dissidentstvo...” 88).

Sinyavski’nin alter-ego’sunun tanımlamasına uygun olarak Abram Terts adıyla 1959 yılında yayımlanan ve gerek düşünce ve gerekse de sanat anlamında sosyalizm ilkelerine karşı çıkan “Sosyalist Gerçekçilik Nedir?” (Что такое социалистический реализм?) başlıklı makalesi, 1960’lı

² Yazma hastalığı anlamına gelen grafo+mania sözcüklerinin bileşimden oluşan ve yazma bağımlısı anlamına gelen niteleyici bir ifade. Y.N.

yılların sonu ve 70'lerin başında ilk örneklerini sunan Rus postmodern edebiyatı için özellikle teorik anlamda önemli bir milat oluşturur. 1980'li yıllara kadar bilimsel (akademik) anlamda bir sistematığe kavuşmamış olan arkaik Rus postmodern edebiyatının temel ayrıştırıcı özelliği olan anti sosyalist gerçekçi edebiyat anlayışını güçlü bir şekilde savunması sayesinde bu çalışma, ancak üçüncü kuşak itibarıyla Batı postmodernizmine yaklaşan bu yeni ve özgün yazın türünün ilk manifestosu olduğu söylenebilir.

Söz konusu makalesinde yazar, kavramcı sanatçı Dmitri Prigov'un Marx ve Engels ikilisinin *Komünist Manifesto*'nun girişinde yer alan 'komünizm hayaleti Avrupa'da dolaşüyor' (Ein Gespenst geht um in Europa – das Gespenst des Kommunismus) ifadesini 'ti'ye almasına' benzer şekilde bir kurgu mu, bir mit mi yoksa bir propaganda mı olduğu sorusu eşliğinde tartıştığı komünizm uzantısı sosyalist gerçekçiliğin aydınların karşısına çıkan bir hayal(et) olduğunu belirtir (Terts, "Şto..."). Sosyalist gerçekçiliği, ciddiyet, devrimcilik, basmakalıp ve gelenekselcilik ile olan ilişkisi bağlamında 18.yy ile benzeştirip onu 'Sosyalist klasisizm' (социалистический классицизм) olarak adlandıran Sinyavski, Sovyet iktidarının yasal sözcülüğünü üstlenen bu akımın sanat ve edebiyattaki estetiği kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmesine de şiddetle karşı çıkar.

Bir diğer başkaldırı denemesi olarak bu kez Sinyavski imzası altında kendi içsel manifestosunun yankılandığı 1982 tarihli "Kişisel Bir Deneyim Olarak Muhaleflik" (Диссидентство как личный опыт) adlı denemesinde 'başka türlü düşünmenin' kişisel gerekçelerinin yanı sıra yazarlık konusuna da vurgu yaparak yazarlık denilen şeyin başlı başına yaşamla olan ilişkideki ötekilik ve özgürlükle eşanlamlı olduğunun altını çizerek (Sinyavski 88). Sanatsal stilin hiçbir şekilde sıradan bir insanın konuşma ya da edebi dilinden oluşmadığını belirten Sinyavski'ye göre, sanatçı olmak kuralları yıkmak demektir. Yazar, alçak stile olan ilgisi ile edebi dilin normlarını yıkmayı ve groteskin egemenliğini savunup gerçek ve fantastik olanı bir araya getirerek büyümlü gerçekçiliğe yakın bir yazın türünü benimser. Terts, yazarlık stilini Gogol'ün tarzıyla benzeştirirken, 20.yüzyılın ilk otuzlu yılları ile Gümüş Çağ Rus Şiirinin sıkı bir hayranı olarak kendini Mihail Zoşçenko, Yevgeni Zamyatin, Mihail Bulgakov gibi ironi ve fantastik öğeler içeren eserler kaleme almış yazarların kuşağına daha yakın biri olarak görür (Gled).

Kurgusal anlatı ile orman arasında bir özdeşlik kuran Umberto Eco gibi metni bir ormana benzeten Terts, yazma eylemi üzerine görüşlerini şu sözlerle ifade eder: "Yazarken düşünmek olmaz. Kendini kapatman gerek. Yazmak demek kaybolmak, gezinmek demek ama en önemlisi kendini unutmak ve hiçbir şey düşünmeden yaşamak demek" (Terts, "Spokoynoy..." 262). Terts, yazma edimine yönelik bakış açısıyla, ünlü semiotik ve düşünür Roland Barthes'in okuyucunun doğuşunu yazarın ölümüne bedel kılan postmodern metin tanımlamasına uygun şekilde tamamladığı metninin okuyucusu konumuna geçer. Eco'nun örnek okurunun bir temsili olan Terts, Genis'in deyiimiyle, metnine okuyucu olarak yaklaşıp sanatsal, şairane ve yazara özgü yeni bir model yaratma şansı elde eder (Genis, "Archaic..." 253). Terts'in edebi sanatı, 'Buzların Çözülüşü' ile başlayan ve 'Durgunluk' (застой) dönemine uzanan süreçte sanatın süregelen estetik değerlerini (özellikle sosyalist gerçekçi ve Marksist) yıkmaya ve temel anlamıyla 'sanat sanat içindir' (l'art pour l'art) anlayışına benzer biçimde yazara özel, bağımsız ve öznel bir yazın türü oluşturma amacına yönelir.

Puşkin ile Gezinti Hakkında Görüşler ve Puşkin ile Neden Gezilir Sorusuna Bir Yanıt

Terts tarafından 1966-68 yıllarında çalışma kampındayken kaleme alınan ve 1971 yılında yayımlanan *Puşkin ile Gezinti* adlı eseri, mektup-roman (эпистолярный), günlük, edebiyat eleştirisi gibi farklı türlere özgü özellikler taşır. Vasiyeti olarak gördüğü bu çalışması, mahkemede, sanatın bağımsızlığını savunan söylemlerinin bir devamı niteliğindedir (Gled). Yazar, kamp yaşamının ağır koşulları içinde Abram Terts'in hala hayatta olduğunu göstermek için bir denemede bulunur. Klasik olanı çağdaş ile buluşturarak yeniden kodlamanın uygulandığı eserde Sinyavski'nin tutukluluk yaşamı ve öncesinde okumuş olduğu eserlerden izler görülür. Bunlar arasında Vikenti Veresayev'in *Yaşamın İçinden Puşkin* (Пушкин в жизни), Marina Tsvetayeva'nın *Puşkin ve Pugaçov* (Пушкин и Пугачев), Boris Pasternak'ın *Güvenli Geçiş Belgesi* (Охранная грамота) eserleri, edebiyat eleştirmeni ve düşünür Vasili Rozanov'un makaleleri ile Konstantin Batyuşkov, Pyotr Vyazemski, Yevgeni Baratinski, Aleksey Tolstoy, Gogol, Dostoyevski gibi pek çok isimden yaptığı alıntılar yer alır. Bu

sayısız alıntılarının en önemli özelliği ‘geçişli alıntılar’ (сквозная цитатность) olmasıdır (Skoropanova 82).

Klasik alıntılama yöntemini geçişli bir biçimde uygulayan yazar, akademik kimliğinin dışına çıkarak yazarlık maskesi olan Terts’in yaratıcı ve eleştirel tarzının bir yansımasını ortaya koyar. Postmodernizmin geçmişi bugüne, hatta şimdiye taşıma eğiliminin güzel bir örneği olarak Puşkin mitine yenilikçi bir bakış açısı kazandıran *Puşkin ile Gezinti*’de Sinyavski, sağlam kaynaklara dayanan yarı anekdotik ve folklorik öğeleri ideoloji karşıtlığı ile birleştirerek Sovyet sistemindeki monotonluğu (tek sesliliği) polifonik bir biçimde eleştirir. Puşkin ile ilgili eserde yer verdiği anekdotlar özel bir yere sahiptir. Söz konusu anekdotlar güncel bir Puşkin imgesi ortaya çıkarmakla birlikte postmodern oyunun klasik bir taktiği olarak onunla kültleşmiş değerleri bayağılaştırır. Bu bağlamda Terts’in eseri, akademisyen İrina Skoropanova’nın tespitine göre laubalileştirme, çağdaşlaştırma, düşüncelerle okuma ve Freudlaştırma olmak üzere dört farklı yöntem üzerinden analiz edilebilir (Skoropanova 86-87).

Terts’in pek çok eleştirinin ortak noktasını oluşturan laubali üslubuna bir tepki olarak eserinin hangi baskın düşünce ile yazılmış olduğunu sorgulayan Aleksandr Soljenitsın, onun eserine karşılık kaleme aldığı “Sallanacak Senin Üç Ayaklı Sehpan” (Колеблет твой треножник) adlı yazısında söz konusu denemeyi analiz eder. Soljenitsın’a göre Terts’in eseri düşünsel bir yapıdan yoksun olup tümevarım-tümdengelim gibi mantık silsilesinden yoksun ve sanatsal bir yanı bulunmayan bir edebiyat incelemesi olarak görülmelidir (Soljenitsın 150). İlk dalga Rus göçmen yazarlardan biri olan yayımcı Roman Gul, “Küstahın Puşkin ile Gezintisi” (Прогулки хама с Пушкиным) başlıklı eleştiri yazısı ile Terts’in Sovyet sisteminin bir sonucu olduğuna dikkat çekip onu küstah olarak niteler (Gul 117-129). Sovetskaya Kultura gazetesi 5 Mart 1983 tarihli sayısında yazarın Puşkin’in sanatını amaçsız olarak nitelemesini eleştirerek onun “Rus kültüründen, Puşkin’den, kısacası Rus olan her şeyden nefret ettiğini yazar” (Gorlenko 8). Skandal derecesinde büyük bir yankı uyandıran eser, büyük şaire muzipçe bir övgü amacıyla yazılmasına rağmen hadsiz bir yergi olarak algılanır. *Puşkin ile Gezinti*’nin yayımlandığı Oktyabr dergisi, 1989 tarihli 12.sayısında bu eleştirilerin detaylı bir açıklamasını sunar.

Hem eserin bu denli çok tepki toplamasının hem de kültün yozlaştırılacağı ve içeriğin laubalileştirileceğinin bir göstergesi olarak başlıkta yer alan ‘gezinti’ sözcüğü, eserin ‘yazılış nedeni’ (raison d’être) ile birebir örtüşen kilit bir anlama sahiptir. Süreklilik ve devingenlik içeren gezme eylemi, yazarın söz konusu eserine çoklu pencereden bakmak istemesine olanak sağladığı gibi, ünlü şairin sanatını ve yaşamını sıra dışı bir şekilde tanımak ve tanıtmak amacıyla çıkılan estetik bir yolculuğun adı olur. Edebiyatçı-şair İgor Volgin’in ifadesiyle ‘ciddi edebiyattan tamamen uzak, özel bir tür olan gezinti’ (Volgin 61) sayesinde Puşkin ile ‘serbest dolaşım hakkını’ kendine tanıyan yazar, şairin özel alanına girme şansını da elde eder. Özellikle çağdaş Rus edebiyatı alanında çalışmalarıyla bilinen edebiyat eleştirmeni-düşünür Mihail Epstein, Terts’in eserini, sanatsal dünyanın yapısökümünün, klasikleri post-yapısalcı olarak okumanın Rus edebiyatında ilk ve en iyi örneğini oluşturduğunu belirtir; öyle ki ‘sanatın gezmesi’ (искусство гуляет) biçimindeki yalın formülü Jacques Derrida’nın dildeki düşüncelerin ve metnin yayılımı (merkezden ayrılmasını) ile Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin ‘yersizyurtsuzlaşma’ (deterritorialization) gibi karmaşık teorileri öne süren Fransız post-yapısalcıların çok öncesinde ortaya koyduğuna dikkat çeker (Epstein, “Sinyavski...” 215).

Eserini sabit odak uzaklıklı bir merceğin dışına yerleştirerek “Kimileri Puşkin ile yaşanabilir diyorlar. Bilmiyorum, denemedim ama onunla gezilebilir” (Terts, “Progulki...” 110) sözleriyle noktalayan yazar, şairin kültünü sarsarken aynı zamanda onun gerek kişisel gerekse de sanatsal açıdan eğlenceli yaşamına dikkat çekmek ister. Terts’e göre hem ruhsal durumunun aynası olan yazı hem de beden açısından gezen biri olarak Puşkin, ancak kendi inceleme tarzına uygun, diğer bir ifadeyle ‘gezinti aracılığıyla’ tanınabilir; bu bağlamda birisi ile gezintiye çıkmak onu tanımanın en etkin yolu olarak gösterilir.

Hiçleştirmenin Kıyısında Puşkin Kültünün Yeniden İnşası

Rus edebiyatının geçmişten günümüze popüler bir edebi kişiliği olarak Rus edebiyatının başlangıcına konumlandırılan, hatta Sovyet döneminde dahi propagandalara alet edilen büyük şair

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin için Rus edebiyat eleştirmeni ve şair Apollon Grigoryev, “Puşkin bizim her şeyimizdir.” ifadesini kullanır. Rus postmodernleşmesinin önünü açan I. Petro’nun batılılaşma reformlarına karşı 19.yy.a kadar klasisizm etkisindeki yazın anlayışının bir hayli ötesinde olan Puşkin, şaşırtıcı bir şekilde 18.yy.da doğmuş birisi olarak kendi sanatından “Ben, bizim 18.yy şairlerinin grubuna ait değilim; ben, kendim için yazıyor ve para için yayımlıyorum, asla cins-i latifin gülümsemesi için değil” sözleriyle bahseder (Terts 106).

Santimentalizm, Romantizm ve Realizm gibi akımların gölgesinde ilerleyen 19.yy. edebiyatında özgür bir şekilde yazma arzusunda özellikle İngiliz şair Lord Byron’un şiirlerinden etkilenen, kullandığı dil ve tema bağlamında ondan esintiler taşıyan eserleri ve ünlü *Byelkin Öyküleri*’nin (Повести Белкина) Merhum İvan Petroviç adlı kurgusal yazarı ile Puşkin de bir açıdan postmodernist sayılabilir. Edebiyat eleştirmeni M. Epstein Puşkin’in *Yevgeni Onegin*’i ilk postmodern edebi eserlerden biri olarak gösterir. Rusya’nın yabancılardan aldığı her şeyi, benimseme eylemi sırasında yabancılaştırdığına ve onu sığ bir alay konusu haline getirdiğine dikkat çeken Epstein, bu düşüncesini Puşkin’in *Yevgeni Onegin*’den “bir parodi değil midir o?” şeklindeki sözüne göndermede bulunarak destekler (Epstein, “Postmodern...” 88).

Puşkin ile Gezinti’nin gayriciddi ve sıra dışı bir eser-inceleme olacağının ilk sinyalinin Gogol’ün *Müfettiş* (Ревизор) adlı oyunundan alıntılanan epigraf gösterir. Gogol’ün söz konusu komedisinin üçüncü perdesinin altıncı sahnesinde Hlestakov’un repliğinde yer alan “‘Çoğu zaman ona, ‘ee, ne var ne yok Puşkin kardeşim?’ diye sorarım. O da bana ‘Eh, iyilik kardeşim, bildiğin gibi’ diye cevap verir. Çok orijinal adamdır” (Terts 6) şeklindeki absürt ifade sayesinde Terts, büyük şair ile samimi bir şekilde dolaşmaya çıkacağını bildirir. Yazarın Puşkin’i incelemek istemesinde onun sıradan bir insan ve şair olmaması büyük rol oynar. Nitekim küçük yaşta Fransızca öğrenmeye başlaması, lise yıllarında Tsarskoye Selo’da yakın arkadaşları olan Wilhelm Küchelbecker, Anton Delvig gibi pek çok önemli isimle birlikte aldığı muazzam eğitim ve orada edindiği çevre şairin evrensel bir gösterge oluşturmasına yardımcı olur. Ayrıca o dönemde şair-yazar olan pek çok asker kökenli kişiden farklı olan Puşkin, görevi şiir uğruna reddeder. Ünlü Rus şair ve yayımcı Nikolay Nekrasov’un “Belki şair olamazsın ama vatandaş olmak zorundasın” sözüne karşı çıkarak vatandaşlık hakları ve sorumluluklarının canı cehenneme deyip aylaklar gibi şairliğin izinden gider (Terts, “Progulki...” 71).

Terts’in çarpıcı betimlemesiyle “ince seksi bacakları ile büyük şiire dalarak ortalığın tozunu attıran”(Terts 13) Puşkin, kalın favorileri, kıvrıkcık saçları, uzun tırnaklarıyla görsel olarak sıra dışılık sergiler. Puşkin ile birlikte alışlagelmiş realizm kavramını alçak ve önemsiz nesneler ile ilişkilendirme durumunun ortaya çıktığını öne süren yazar, “Puşkin’den önce kim insanda yelek, tırnak törpüsü, diş fırçası, kırmızı yabanmersini suyu gördü?” (Terts 52) şeklinde ilginç bir soru sorar. ‘Rusların Vergilius’u olan Puşkin ile ilgili bir diğer çarpıcı nokta şairin coğrafyaya olan düşkünlüğüdür. Terts, şiirlerinde ve yaşamında farklı coğrafyalarda dolaşan şairin bu geziler esnasında *Ruslan ve Ludmila* (Руслан и Людмила) adlı poemasındaki Ludmila, şiir şeklindeki romanı *Yevgeni Onegin*’deki Onegin ve hem *Yüzbaşının Kızı* (Капитанская дочка) hem de Orenburg bölgesine giderek kaleme aldığı *Pugaçov İsyanının Tarihi*’nde (История Пугачевского бунта) kendini III. Petro olarak tanıtan Kazak isyancı Yemelyan Pugaçov gibi karakterler ile kurduğu dostane ilişkilere dikkat çeker. Puşkin, herkes ile ahbap olabilen yapısı, her türlü kılık kıyafetten her türden düşünceye, üsluba girebilmesiyle hem herkesten yaşlı hem de genç olabilen bir çocuktur. Onlarca şiirini ithaf ettiği lise yaşamına adanmış biri olarak yaşamı boyunca hep liseli kalmıştır. Onun liseli ruhunun bir yansıması olarak herkesle dostluk kurabilme becerisi sayesinde Puşkin, Rus edebiyatını hızla ileriye iterken kendisi geriye sıçramış ve başka bir ifadeyle daha genç olmak için döndüğü geçmişte, edebiyat içindeki sürekli tazelenen gençlik rolünü gerçekleştirmeye dönmüştür (Terts 57).

Kültün yıkımı ve sıra dışı bir şekilde yeniden inşası sürecinde Terts, şair hakkında çarpıcı saptamalarda bulunur. Bu değerlendirmelerin ortak noktası, Puşkin’in neden Rus edebiyatı için bir milat olduğu ve arkaik anlamdaki (sanatsal açıdan) şair tanımıyla nasıl uyduğu sorularına yanıt aramasıdır. Nitekim Puşkin’den önceki şiirler hem yazım hem de okuma-anlama bakımından oldukça zordur ve bu süregelen anlayışa karşı Puşkin, şiirlerini çalakalem olmasa da hızlı bir biçimde yazmıştır. Bu bağlamda Puşkin’in şiiri, tasasız ve özensiz sözleri ile kullandığı dil bakımından dönem için oldukça sıra dışı özellikler gösterir. Dilde olduğu gibi zaman konusunda da bir endişesi olmayan

şair, bir açıdan “gündüz-gece, öğle yemeği-akşam yemeği, yaz-kış vs. en basit yaşam döngülerine karşı bile kayıtsız kalmayarak eserlerinde evrenin işleyişinin ritmi dışında başka bir şey yapmamıştır”. (Terts 59).

Şairin özel yaşamına da göndermede bulunan yazara göre çapkın biri olan Puşkin, şiirlerini okuyanların gözünde adeta bir haremi olduğu hissi uyandırır. Onun sözde haremının göstergeleri olarak erotik lirik şiir türünün ilk örneğini oluşturan *Ruslan ve Lyudmila* ile kadını sembolize eden *Bahçesaray Çeşmesi* (Бахчисарайский фонтан) adlı eserleri ön plana çıkar. (Terts 15). Şiir, aşk ve özgürlük üçlemesini zihninde ayrılmaz bir bütüne dönüştüren Puşkin’in postmodern anlamda yaratıcılığın kaynağı olan ‘boşluk’ ile de yakın bir ilişkisi vardır. Tsarskoye Selo Lisesi’nin müdürü Yegor Engelgardt’ın Puşkin hakkında sarf ettiği “Onun kalbi soğuk ve boş, ne bir sevgi ne bir inanç var içinde. Belki de hiçbir zaman bir genç insan yüreği olmamış gibi öylesine boş” (Terts 43) söyleminin olumlaması olarak şairin içindeki boşluk ya da başka bir deyişle ‘hiçlik’, onun tüm duyguları içine sığdırabilmesine ve nesneleri olduğu gibi görebilmesine olanak sağlar. ‘Boş-luk’ kavramını hem önemsiz işlerle uğraşma hem de her şeyi kapsayabilme açısından ikili bir anlama sahiptir. Terts’e göre Puşkin şiirine yansıyan bir diğer özellik de tembelliktir. Pek çok eserde örnekleri bulunmakla birlikte özellikle *Çingeneler* (Цыганы) adlı eserde görülen özgürlüğün bir yansıması olarak tembellik, Puşkin’in eserlerinde daha olumlu bir anlama sahip olup halk masallarındaki herkesten daha akıllı, kurnaz ve çalışkan olan aptalları, soytarıları ile özdeşleşir.

Tembellik, her büyük şairde olduğu gibi Puşkin için de yazma eylemi esnasında zihin odalarında çakan ışığı beklemenin bir başka halidir. Nitekim şairin liseden arkadaşı hukukçu-devlet adamı Modest Korf, “düzenli, sistematik ve birbiriyle ilişkili bir sohbeti yoktu, sadece anlık, flaş düşünceleri vardı: ani bir keskinlik, gaddar bir alay, anlık şairane bir düşünce...” (Kunin 193) sözleriyle Puşkin’in ansızın, adeta bir ilham perisi yardımıyla ortaya çıkıp kaybolan düşüncesi ve dildeki parçalılığın vurgu yapar. Nitekim Puşkin’in en kilit örneği *Yevgeni Onegin* olmak üzere çoğu eseri kesitlerden oluşur. Parçalılığı kendi içinde uyumu olan bir bütüne dönüştürmeyi başarsa da, söz konusu eserinde başı ve sonu birbiriyle bağlantısız olan fabulanın yalnızca iki diyalogdan oluşan iki mektuba dayandırıldığı ve olayların sağlıklı bir gelişim göstermeyip okuyucuyu bunun dışında tuttuğu görülür. Parçalılığın doğurabileceği boş lakırdı, Puşkin’in şiir şeklindeki *Yevgeni Onegin* romanının koşullu bir türüdür. Puşkin bir Dekabrist^{3*} olan Bestujev-Marlinski’ye yazdığı mektupta romanın gevezelik gerektirdiğini ve her şeyi bütünüyle ifade etmesi gerektiğini belirtmiştir (Terts, “Progulki...” 54). “Dilim düşmanımdır, o her şeye ulaşır. Dilim her şey hakkında gevezelik etmeye alışıktır” (Terts 55) diyen Puşkin’in gevezeliğinin ileriki yıllarda ciddi bir gerçekçilik görüldüğünü hatırlatan Terts, Puşkin’i romantik ve gerçekçi olarak iki düzlemde ele alır. Ona göre, çoğunlukla anlık kurmaca becerisi içinde gerçekçilik algısı yaratmayı başaran şair, bir yandan dili ve anlatımı özel bir alana indirgerken, diğer bir yandan ise gerçekle arasındaki süregelen birlikteliği ortadan kaldırır (Terts 54-55).

Gerçek, Puşkin için çoğu zaman bir andan ibarettir. ‘Anımsıyorum o büyüğü anı’ dizesiyle hafızalara kazınan an(ı)lar Puşkin’in şiirinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Mazide kalan bu zaman kareleri Puşkin şiirinde oldukça özel bir öneme sahiptir. Terts’in ifadesiyle Puşkin’in şiirsel anılarındaki geçmiş, önceki bir zaman diliminde gerçekleşmiş olan olayları açığa çıkarmaz, bu kez şiirsel düzlemde olmak üzere onları yeniden ortaya döker. Arkadaşlarına gönderdiği mektuplar (mektup tarzı), onun özel yaşamını da içeren Puşkin şiirinin bütün bir içeriğini oluşturur. Okur kitlesi böylelikle yazarın maceraları, buluşmaları gibi özel anlarına dâhil edilir. Özel yaşantının ve duyguların aktarımında insan anlamında bir hiç olmak, deha bir şair olmaya giden yolun anahtarını oluşturur; ne var ki, Puşkin de ünlü olmasına katkı sağlayan dış görünüşünün hatta karakterinin sıra dışılığına rağmen yekpare olan insanı, insan ve şair olarak ikiye bölerek ikinciye öncelik verir (Terts 77-78). Bilinen en eski örneklerine Antik Yunan filozofu Platon’un *Şölen*, *İon* ve *Phaidros* eserlerinde rastlanan ‘peygamber-şair’ (poet as prophet) (Yılmaz 171) teması Puşkin’in sanatında Rus Gümüş Çağ

³ 4 Aralık 1825 günü ülkeye anayasal düzen getirme, toplumsal adaleti sağlama ve serflığı ortadan kaldırma amacı ile çarlık rejimine karşı ayaklanma çıkarmayı tasarlayan ve bu hedefleri doğrultusunda gizli örgütler kuran bir grup genç Rus subaydan oluşan kişilerin her birine verilen ad. Bkz: Ilıca, S (2015). Dekabrist Şiirin Özellikleri, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, №3, s.171.

Şiiri (özellikle sembolistlerde) öncesi hiçlik-deha / şair-dahi denklemleri ışığında kendini gösterir. Terts'in işaret ettiği üzere insan suretini kaybetmiş kişi olan şair, hiçbir aidiyet taşımamaktadır. 'Yaşadığı gibi yazan ya da yazdığı gibi yaşayan kişi' şeklinde süregelmis şair tanımı yıkan Terts, şairi insanı yutan bir konuma taşımış; böylelikle her şeyden, dünyadan, yaşamdan hatta kendinden bile bağımsız olması gerektiğini düşündüğü şairin gerçekte kim olduğunu (olması gerektiğini) göstermeye çalışmıştır.

Şairin kim olduğu sorusu, Terts'in ifadesiyle saf sanat⁴ ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan saf sanat, ne Puşkin tarafından yaşamı kolaylaştırmak için uydurulmuş bir doktrin, ne fikirler bütünü ne de uzun yıllar süren arayışın meyvesi olup aşk gibi dini bir duygu gibi önceden düşünülmemişliğin ve amaçsızlığın bağrında doğan, kontrol ya da baskı altına alınamayan bir güçtür (Terts, "Progulki..." 109). İncelemesine de yansıyan bu düşüncesiyle Rus biçimcilerin 'asıl olan edebiyat değil, edebiliktir' (литературность) tezine göz kırpan Terts'e göre Puşkin de tam olarak bu ilkeye uygun hareket etmiştir. Hem Puşkin hem de Terts açısından şiir, kendinden başka bir şey değildir. Nitekim Puşkin'in eserlerinin en önemli özelliğini 'sanatsallık' (художественность) oluşturur; böylelikle önceleri sosyal, ahlaki veya dini unsurlarla anlamlandırılmaya çalışılan güzellik (sanatsal manada), kendi amacına dönüşür (Epstein, "Postmodern..." 154).

Epstein'e göre Sinyavski'nin düşüncesi, her türlü bilimsel tanımlama ve derecelendirmeden kaçınarak varoluşçuluk ve postmodern arasında ne birine ne de ötekine tam olarak dönüşmeden bu iki akım arasında bir gelgit halindedir (Epstein, "Sinyavski..." 158). Bu durum, aynı zamanda onun Rus postmodernizminin erken aşamasına, başka bir ifadeyle arkaik postmodernizme aidiyetinin bir göstergesi niteliğindedir. Temel anlamıyla varoluşçuluğun postmodern düzlemdeki karşılığı olan boşluk (hiçlik), Terts'in sanatında edebi yaratıcılığın ana kaynağına dönüşür. Yazar, Puşkin'in postmodern edebiyat ile ilişkili olabileceği yönündeki görüşlere katıldığını göstermekle kalmayıp kendisi de büyük şair hakkında daha önceden cesaret edilememiş ve bugün klasikler arasına yerleşmeyi başarmış postmodernist bir eser ortaya koyar.

Sonuç

Puşkin ile Gezinti, Sovyet dünya görüşü ile çatışma halindeki Sinyavski'nin, kamp yaşamında fiziksel olarak baskılanan özgürlüğünün, edebi evrendeki 'alter ego'su olan Abram Terts aracılığıyla Sovyet yazın anlayışına postmodernist biçimde başkaldırdığı bir özgürlük manifestosudur. Rus edebiyatının Altın Çağı olarak adlandırılan 19.yüzyılda yaşamış ve saf sanatın en büyük temsilcisi olarak gördüğü şair Puşkin'i güncel haliyle yeniden canlandırır. Yazar, özgürlüğün timsali olan Puşkin ile birlikte çıktığı gezide, alçak üslubu seçen sıra dışı dili ve Rus biçimcileri ve post-yapısalcıları andıran incelemesiyle Gogol'dan Dostoyevski'ye, Mérimée'den Thomas Mann'a uzanan dünya kitaplığının önde gelen yazarlarından yapmış olduğu alıntılar sayesinde eserine aynı zamanda metinlerarası bir boyut da kazandırır.

"Puşkin ile yaşanır mı bilmem ama onunla gezilebilir" sözleriyle son bulan eserinde "Puşkin ile yaşamak" metaforu ile şairi alışıl gelmiş şekilde yüceltmek yerine ona canlı bir form kazandırmaya çalışarak bu edebi kültü yeniden inşa etmeyi dener. Ünlü Rus sembolist şair Aleksandr Blok'un 1921 yılında şairin 84. Ölüm yıldönümünde söylediği 'Puşkin-neşeli bir isim' (веселое имя Пушкин) tanımlamasına sadık kalmak istercesine sanatsal açıdan hayranlık beslediği Puşkin'in neden Rus edebiyatındaki ilk olduğu sorusunu tartışmak isterken ona, alçak üslubu, alıntılایıcı ve yabancılaştırıcı tarzıyla alışıl gelmişin dışında bir yanıt vermeyi başarır.

Puşkin'e hayran bir başka yazar olan Andrey Bitov'un özgürlükle sembolleştirdiği Puşkin kültürünü tarihsel hem metinlerarası hem de kültürel boyutta işlediği postmodern romanı *Puşkin Evi*'ne (Пушкинский дом) kıyasla Terts'in *Puşkin ile Gezinti* adlı eseri, şairin gerçek yaşamı ile denk düşen olayları ele almasıyla daha gerçekçi bir tablo çizer. Terts'in, Puşkin'in kendi yaşamından ilgi çekici bir roman oluşturduğunu belirten Genis, Sinyavski'nin ise sanatın gerçekten daha mühim olduğunu gösteren bir eser kaleme aldığını vurgular (Vayl ve Genis 64-65). Sosyalist gerçekçi estetiğe karşı çıkan *Puşkin ile Gezinti*, Puşkin'i irdelerken, onun yazıdaki özgürlüğüne vurgu yaparak şiirin

⁴ Terts'in чистое искусство olarak adlandırdığı, katı kurallardan, basmakalıplardan bağımsız, yaratıcılık ve oyunun hüküm sürdüğü sanat türünü tanımlayan bir ifade. Y.N.

kendinden başka bir şey olmadığı düşüncesi pekiştirirken Puşkin'e olan sevgisini 'ters bir açıdan' gösterir. Terts'e göre Puşkin pek çok edebiyatçı-şairden daha üstün bir konumdadır; öyle ki onun nazarındaki peygamber-şair tanımıyla örtüşmektedir. Yazar, Puşkin'i bir şair olmaktan ziyade büyük bir stilist olduğunu göstermeye çalışırken Puşkin'in eserlerinden kesitler de vermesiyle onu bir anlamda antolojileştirmiş ve Puşkin kültü üstünde güncel, canlı ve çoklu imge yaratmıştır.

KAYNAKÇA

- Gled, John “Beseda Djona Gleda s Andreyem Sinyavskim i Mariyey Rozanovoy. 1983”. Online video clip. *YouTube*. YouTube, 4 May 2018. Web. 01.08.2020.
- Epstein, Mihail. Sinyavski kak mısılitel. *Zvezda*, (2) 1998: 151-171.
- . *Posmodern v Rossii*. Moskva: R. Elinina. 2000.
- Genis, Aleksandr. “Archaic Postmodernism. The Aesthetics of Andrei Sinyavski”. *Russian Postmodernism. New Perspectives on Post-Soviet literature*. Oxford-New York: Berghahn, 2016.
- . *Rassledovaniya*. Tom 2. Yekaterinburg: U-Faktoriya, 2003.
- Gul, Roman. “Progulki hama s Puşkinım” *Noviy jurnal*, 124, September 1976:117-129.
- İlca, Sevgi. Dekabrist Şiirin Özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2015): 171-180.
- Kunin, Viktor. *Jizn Puşkina. Rasskazannaya im samim i ego sovremennikami*. Tom 1. Moskva: Pravda, 1988
- Sinyavski, Andrey. Dissidenstvo kak liçnyy opıt. *Yunost*, (5), 1989:88-91.
- Skoropanova, İrina. *Russkaya postmodernistskaya literatura*. Moskva: Flinta-Nauk, 2007.
- Soljenitsın, Aleksandr. Koleblet tvoy trenoynik. *Noviy mir*, (5), 1991:148-159.
- Terts, Abram. *Progulki s Puşkinım*. Moskva:Globus, 2005
- . *Şto takoe sotsialistiçeskiy realizm*. Web. 09.07.2020.
- . *Spokoynoy Noçi*. Parij: Sintaksis, 1984.
- Tolstoy, İvan. *Pamyati Andrey Sinyavskogo*. Web. 27 Nisan 2017.
- Vayl, P ve Genis, A. *Sovremennaya Russkaya proza*. Usa: Hermitage. 1982.
- Volgin, İgor. Vozvraşçeniye s progulki. *Yunost*, 12, 1990:58-61.
- Yakovlev, Nikolay. “Tsru protiv SSSR”. *Gazeta Sovetskaya kultura*, 05.03.1983.
- Yılmaz, Tuncer. “The Preincarnated Romantic: The Concept of Redeemer Poet in the Works of William Blake and Nefti”. *Journal of Narrative and Language Studies*, 7(13) (2019): 171-181. Web. 14.09.2020.